

УДК 351.77:615.89

Н. Похмурська-Гудим

АНАЛІЗ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАРОДНОЮ ТА НЕТРАДИЦІЙНОЮ МЕДИЦИНОЮ В УКРАЇНІ

Проаналізовано сучасну нормативно-правову базу України, яка регулює діяльність народної та нетрадиційної медицини як основи правового механізму державного управління цією галуззю в нашій країні. Наведено матеріали і пропозиції щодо вдосконалення державного управління та контролю за діяльністю лікарів народної та нетрадиційної медицини, а також народних цілителів.

Ключові слова: народна медицина, нетрадиційна медицина, державне управління НіНМ, народний цілитель, лікар народної та нетрадиційної медицини, практика в НіНМ, торгівля засобами НіНМ.

Оскільки за часів радянської влади нетрадиційна і народна медицина вважалась атавізмом, її методи всіляко заперечували, а спеціалістів переслідували і навіть фізично знищували, на сьогодні ми маємо значно підірвані практичні знання з автентичної народної медицини України. Втрачено багато знань, особливо в фітотерапії. З іншого боку, на сучасному ринку України помітно засилля іноземних компаній, які торгують засобами, зареєстрованими як БАДи (дієтичні добавки), обіцяючи повне зцілення від усіх хвороб. Розповсюджують БАДи дуже часто люди які не мають жодного відношення до медицини взагалі, але називають себе спеціалістом із нетрадиційної медицини, що часто не тільки не дає потрібного результату, але й може бути шкідливим для здоров'я населення.

Народна медицина (цілительство), відповідно до визначення, що міститься у ст. 74і Закону України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” [1], – це методи оздоровлення, профілактики, діагностики і лікування, що ґрунтуються на досвіді багатьох поколінь людей, усталені в народних традиціях і не потребують державної реєстрації.

Перші спроби врегулювати цю проблему почались з Указу Президента України “Про заходи щодо врегулювання діяльності в сфері народної і нетрадиційної медицини” № 823/98 від 31.07.1998 р. [2], який започаткував створення Комітету з питань народної і нетрадиційної медицини [3] у структурі Міністерства охорони здоров'я України. Міністерству інформації України доручено контроль за використанням засобів масової інформації особами, які практикують у сфері народної і нетрадиційної медицини, а Генеральній прокуратурі – контроль над дотриманням законодавства особами, які займаються медичною практикою в сфері народної і нетрадиційної медицини.

На сьогодні офіційно народною та нетрадиційною медициною можуть займатися лікарі, які пройшли спеціалізацію народна та нетрадиційна медицина і працюють на посаді лікаря народної і нетрадиційної медицини в ліцензованих медичних закладах, або як приватні підприємці, якщо вони отримали ліцензію МОЗ України на медичну практику народна та нетрадиційна медицина [4]. Право на заняття народною медициною (цілительством) мають тільки ті особи, без спеціальної медичної освіти, які отримали спеціальний дозвіл на заняття народною медициною (цілительством), виданий Міністерством охорони здоров'я України або уповноваженим ним органом.

Кваліфікаційні вимоги до осіб, які займаються народною медициною (цілительством), порядок заняття народною медициною (цілительством), порядок видачі та анулювання спеціального дозволу на заняття народною медициною (цілительством) встановлюються Міністерством охорони здоров'я України. Спеціальний дозвіл на заняття народною медициною (цілительством) може бути анульований за рішенням органу, що його видав, або за рішенням суду.

Згідно із наказом Міністерства охорони здоров'я України "Про внесення до переліку лікарських посад у закладах охорони здоров'я" № 360 від 19.12.1997 р. [5], посади "лікар з народної та нетрадиційної медицини" головною метою післядипломної підготовки лікарів, за зазначеною спеціальністю, є підготовка висококваліфікованих кадрів, які можуть поєднати в своїй практиці теоретичні і практичні аспекти офіційної медицини та народної і нетрадиційної медицини.

На курсах спеціалізації за фахом "Народна та нетрадиційна медицина" мають право навчатись лікарі, які вже мають післядипломну підготовку за напрямками базової медичної освіти, зі стажем практичної роботи не менше 3-х років після закінчення відповідної інтернатури (спеціальність "Лікувальна справа", можливо "Педіатрія", але за індивідуальним дозволом Міністерства охорони здоров'я України). Для лікарів, які закінчували базову вищу медичну освіту та післядипломну підготовку на контрактній основі стаж роботи до уваги не береться.

Встановлені різні кваліфікаційні вимоги для лікарів народної та нетрадиційної медицини різних кваліфікаційних категорій [6]. Та спільним для лікарів всіх категорій є: наявність повної вищої освіти (спеціаліст, магістр) за напрямом підготовки "Медицина", спеціалізації в інтернатурі за однією зі спеціальностей "Лікувальна справа" з наступною спеціалізацією з "Народної та нетрадиційної медицини. Вищі категорії вимагають більшого стажу роботи та підвищення кваліфікації (курси удосконалення, стажування, передатестаційні цикли тощо).

Для осіб які не мають вищої медичної освіти згідно наказу МОЗ України № 822 від 23.09.2013 р. [7] Про порядок видачі атестаційно-експертного висновку, що підтверджує наявність в особи цілительських здібностей правом займатися народною та нетрадиційною медициною мають особи, які отримали такі документи:

1. Атестаційно-експертний висновок із зазначенням дати контрольної атестації та експертизи, конкретного виду медичної діяльності, фаху лікаря, разом з яким має проводитись медична діяльність та захворювання, при лікуванні яких виявлено позитивний результат.

2. Спеціальний дозвіл із народної і нетрадиційної медицини.

3. Ліцензія МОЗ України на медичну практику за спеціальністю "народна і нетрадиційна медицина".

До загально дозволених видів медичної діяльності у галузі народної і нетрадиційної медицини не належать:

- лікування онкологічних хворих;
- лікування хворих на інфекційні захворювання у т.ч. венеричні та заразні шкірні, СНІД;
- лікування хворих на наркоманію;
- лікування психічно хворих, які потребують невідкладної госпіталізації;
- видавання висновку про психічний стан здоров'я;
- догляд та лікування ускладнень вагітності;

- хірургічні втручання, зокрема аборти;
- проведення розрахованих на масову аудиторію лікувальних сеансів та інших аналогічних їм заходів з використанням методу гіпнозу та інших методів психічного або біоенергетичного впливу.

Законодавством передбачена індивідуальна підприємницька діяльність приватних осіб в галузі охорони здоров'я при наявності необхідної матеріально-технічної бази і кваліфікованих працівників. Наказом Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження Положення про організацію роботи цілителя, який здійснює медичну діяльність в галузі народної та нетрадиційної медицини" № 36 від 11.02.1998 р. [8] дозволено здійснювати таку діяльність особам, які мають цілительські здібності, яким визначено умови та організація їх роботи.

Відносини, які виникають між особою, яка має ліцензію на заняття медичною діяльністю в галузі народної і нетрадиційної медицини і особою, яка звертається для лікування, мають спільні ознаки з договорами з надання послуг [9].

Цей договір за своєю суттю є двостороннім, консенсуальним. У загальних положеннях про договір з надання послуг презумується його оплатність [10]. Якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, устроки та в порядку, що встановлені договором (ст. 903 ЦК [11]), тобто сторони на власний розсуд вирішують способи визначення розміру плати за договором. Враховуючи з положення ст. 638 ЦК і викладеного раніше можна зробити висновок, що істотними умовами таких договорів є умови про предмет та ціну наданих послуг. Договір відповідно до ст. 651 ЦК може бути змінено або розірвано лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Також згідно з ст. 907 ЦК договір про надання послуг може бути розірваний, зокрема шляхом односторонньої відмови від договору.

Згідно із даними МОЗ України за 2011 р., оприлюднених ТСН [12], на сьогодні в нашій країні було 5 тис. офіційно зареєстрованих цілителей, а реальна кількість спеціалістів, які практикують в галузі народної та нетрадиційної медицини становила близько 60 тис. Хоча законодавчо є всі можливості для офіційної реєстрації як цілителей, так і лікарів народної і нетрадиційної медицини офіційно ліцензії має лише невелика кількість осіб із тих, які реально займаються такого роду діяльністю. Більшість ж працює підпільно уникає сплати податків і не веде ніякої медичної документації, що, з одного боку, зменшує надходження в бюджет України, а з іншого – хворий, який звертається до такого спеціаліста залишається юридично не захищеним. З одного боку, це явище можна пояснити тінізацією економіки України взагалі, що спричинене високими податками, значними труднощами при отриманні ліцензії, а з іншого – недостатнім контролем з боку контролюючих органів і практичною безкарністю таких фахівців.

Також масового поширення набула поява так-званих фахівців із народної та нетрадиційної медицини, які ще вчора були абсолютно далекими від медицини взагалі, а сьогодні зареєструвавшись в одній з торгових мереж, яка займається поширенням БАДів, почали займатися лікуванням та оздоровленням населення. В правовому аспекті це явище на сьогодні взагалі не врегульоване. Крім того, не всі компанії, які поширюють таким способом свою продукцію на ринку України є офіційно зареєстрованими, а отже, не тільки не контролюються державою щодо їхньої діяльності в плані оздоровлення населення, а й не сплачують жодних податків, а в загальній сумі – це великі кошти, які мали б надходити в наш бюджет.

Ще одна небезпечна ситуація, що існує в правовому полі в галузі народної та нетрадиційної медицини полягає у тому, що деякі цілителі, які мають спеціальні дозволи, наймають на роботу дипломованих лікарів, оскільки, згідно із законодавством, не можуть працювати без лікаря, таким чином вони отримують ліцензії на свою діяльність. Насправді ж, цілитель стає керівником лікаря, цілителі самостійно приймають пацієнтів, нерідко організовуючи великі прийоми, реально часто вони не мають достатньої бази знань із фізіології і анатомії людини, роблять серйозні помилки в лікувальному процесі, які можуть зашкодити життю чи здоров'ю хворого, наприклад, відмінюють гемодіаліз хворим на 4 стадію ниркової недостатності, серцеві глікозиди хворим на серцеву недостатність, та інші життєво необхідні для хворого медикаменти, обіцяючи повне видужання скажімо від фітотерапії. У разі ж подання хворим судових позовів відповідальність несе найнятий лікар, а не цілитель, оскільки, згідно із законом цілитель підпорядковується лікарю. На жаль, такі лікарі частото не ведуть медичної документації взагалі, або ведуть у неповному обсязі, тому і залишаються беззахисними перед законом.

Крім того, оскільки для подачі рекламного оголошення потрібно тільки вказати номер і надати ксерокопію медичної ліцензії [13], яку цілитель нерідко оформляє на приватне підприємство, де має бути зареєстрований хоч один лікар. А от документів про освіту виступаючого, законодавство про рекламу не вимагає. Тому такі цілителі, часто не маючи ні медичної освіти, ні наукового ступеня виступають у засобах масової інформації називаючи себе “народним лікарем”, “професором народної медицини” тощо, вводячи в оману людей.

Описана вище ситуація створює негативне враження про народну та нетрадиційну медицину загалом, як у населення, так і у лікарів офіційної медицини.

Оскільки народна та нетрадиційна медицина, а саме фітотерапія, гірудотерапія, рефлексотерапія, апітерапія тощо методи мають високу ефективність у комплексному лікуванні різних захворювань, нерідко дають позитивний результат, за відсутності такого після лікування в офіційній медицині, знижують ризик цереброваскулярних ускладнень, незамінні в медичній реабілітації хворих, чим зменшують кількість інвалідизації населення, а отже, мають позитивний вплив на якість життя та здоров'я хворих. Ці методи потребують ширшого застосування як із лікувальною, так і з медикопрофілактичною метою. З іншого боку, необхідно посилити державний контроль за стихійним формуванням підпільного непрофесійного ринку надання послуг із народної і нетрадиційної медицини. Необхідно також скласти протоколи контролю якості роботи цілителів та лікарів народної і нетрадиційної медицини по кожній нозологічній одиниці, адже завдяки цьому можна буде відсіювати шарлатанів. Всі ці завдання також поставлені в проекті Державної програми розвитку народної і нетрадиційної медицини в Україні на 2009 – 2015 рр. розроблена відповідно до Указу Президента України “Про додаткові заходи щодо поліпшення медичної допомоги населенню України” № 963 від 08.08.2000 р. [14], спрямована на подальший розвиток народної і нетрадиційної медицини (далі – НіНМ) та встановлює основні напрямки розвитку цієї галузі в Україні на 2009 – 2015 рр. Який визначає, що перед галуззю НіНМ стоять основні проблеми:

1. Удосконалення законодавчої бази з урегулювання галузі НіНМ.
2. Інтеграція НіНМ з офіційною медициною.
3. Проведення міждисциплінарних досліджень.
4. Науково-методичне обґрунтування методів (засобів) НіНМ.
5. Реформування систем професійної підготовки лікарів з НіНМ.

6. Визначення обсягу корисності надання медичної допомоги методами НiНМ.

7. Розширення міжнародного співробітництва та партнерства у галузі НiНМ.

8. Популяризація через засоби масової інформації (далі – ЗМІ) методів НiНМ та проведення роз’яснювальної роботи серед населення щодо використання їх у практиці охорони здоров’я із метою збереження та зміцнення здоров’я.

9. Вивчення та розвиток цілительства як самобутнього напрямку народного лікування.

Маючи досвід роботи як лікаря консультанта народного цілителя, так і приватної практики в народній і нетрадиційній медицині, на базі “Медичної клініки сестер Похмурських” разом із юристами ми розробили перелік необхідної документації, яка захищає як права пацієнта, так і лікаря, який надає йому послуги в сфері народної та нетрадиційної медицини, дозволяє проводити контроль роботи таких спеціалістів.

Згідно із законодавством [15], лікар зобов’язаний вести медичну документацію (за формами № 025/у, № 003/у), згідно з вимогами МОЗ України та контролювати оформлення облікової документації цілителем. Цілитель повинен вести облікову документацію (журнал обліку діагностично-лікувальних сеансів, процедур), де потрібно зазначити паспортні дані пацієнтів (ПІБ, вік, стать, місце проживання), діагностичний висновок, обсяг лікувальних процедур, спостереження за динамікою стану здоров’я та висновок щодо ефективності наданого лікування.

При першому зверненні хворий має також заповнити поінформовану згоду пацієнта, де включена згода на обробку персональних даних форма № 003-6/о.

Також ми рекомендуємо укладати цивільний договір про надання послуг із кожним пацієнтом. Оскільки специфічного типового договору у сфері медицини нема, його потрібно розробити на основі типового цивільного договору про надання послуг з урахуванням усіх нюансів діяльності конкретного лікаря чи цілителя.

Звісно, об’єктивним критерієм оцінки стану хворого є суб’єктивні почуття і скарги, необхідно також ретельно описати анамнез та клінічний огляд. Проблема полягає у тому, що часто хворі на прийом до лікаря народної і нетрадиційної медицини приносять не амбулаторну карточку, а окремі обстеження і анамнез хвороби та супутні захворювання доводиться записувати зі слів хворого. Тому, краще, якщо хворий розпишеться під описом скарг із якими він до вас звернувся, оскільки були випадки, що хворі подавали судові позови щодо ускладнення зовсім іншої патології, не тієї з якою звернувся до лікаря і нозологічно не пов’язаної з нею, вимагаючи матеріальної компенсації.

Згідно із законодавством, у разі відсутності діагностичного або лікувального ефекту, виникненні будь-яких ускладнень від використання методів народної та нетрадиційної медицини потрібно забезпечити консультацію лікаря-спеціаліста або направити пацієнта до лікувального закладу з метою надання кваліфікованої медичної допомоги. Ми рекомендуємо вимагати від пацієнта діагностичні заключення вузьких спеціалістів, яких він повинен проходити, згідно із планом диспансерного обліку, в будь-якому разі, особливо коли пацієнт має повернутись до Вас на повторний курс, до і відразу після лікування методами народної та нетрадиційної медицини. Потрібно також обов’язково провести необхідні аналізи і діагностичні дослідження до і після курсу лікування. При лікуванні методом апітерапії додаткову увагу звертаємо на альбумінурію, та фібриноген крові. При використанні гірудотерапії важливим показником є рівень гемоглобіну та коагулограма. Треба попереджати хворого про можливі побічні реакції лікування методами НiНМ, про що він розписується в поінформованій згоді пацієнта, а за умови їх виникнення вжити заходів щодо усунення ускладнень, які виникли.

Оскільки дія таких методів як фітотерапія поступова, а курси лікування переважно при хронічних захворюваннях тривала, то отримати раптовий позитивний результат важко, тому такі хворі потребують тривалого спостереження. Необхідно також вести форми 030/о, для пацієнтів, які щороку проходять реабілітаційно курсове лікування в лікаря народної медицини, або тривалий час лікуються травами. Саме зважаючи на профогляди, можна буде судити про ефективність лікування.

В клінічних протоколах нерідко хворому рекомендують уникати психоемоційних перевантажень у професійній діяльності та побуті, але не вказують як цього досягнути. Насправді ж, зміни емоційної реактивності без зміни сприйняття себе та світу самою людиною, після повернення нею в своє звичне середовище практично неможливі, адже дія заспокійливих тимчасова. Тому тривожним хворим, особливо тим, у яких погіршення самопочуття пов'язане саме з переживаннями, необхідна робота з психологом. При роботі хворого з психологом важливим критерієм якості лікування може бути щоденник тривожності, в якому хворий зазначає свої переходи на високі або низькі енергетичні рівні в повсякденному житті протягом доби.

Висновки

Таким чином, правовий механізм державного регулювання народною та нетрадиційною медициною в Україні вимагає вдосконалення. Насамперед необхідно, з одного боку, спростити отримання ліцензії на медичну практику як лікарям, так і цілителям. Також необхідно стандартизувати різні види діяльності в НіНМ, або надати контроль за нею профільним товариствам, як це є в Європі, наприклад товариство хіропрактиків, гомеопатів, остеопатів. Потрібно зобов'язати спеціаліста НіНМ, який подає рекламу, пред'являти не тільки медичну ліцензію, а й документи про освіту. Є потреба посилення відповідальності фахівців НіНМ за недотримання законодавства, яке регулює їх господарську діяльність. Особливо ефективні методи НіНМ можна рекомендувати в стандартних протоколах лікування МОЗ України, як додаткове або альтернативне лікування.

Література

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 1993. — № 4. — С. 19.
2. Про заходи щодо врегулювання діяльності в сфері народної і нетрадиційної медицини [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 823/98 від 03.07.1998 р. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/823/98>.
3. Про утворення Комітету з питань народної і нетрадиційної медицини при МОЗ [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства охорони здоров'я № 343 від 04.12.1998 р. — Режим доступу : <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1678>.
4. Про надання спеціального дозволу на медичну діяльність у галузі народної і нетрадиційної медицини : Наказ Міністерства охорони здоров'я № 195 від 10.08.2000 р. // Офіційний вісник України [Текст]. — 2001. — № 9. — Ст. 378.
5. Про внесення доповнень до Переліку лікарських посад у закладах охорони здоров'я : Наказ Міністерства охорони здоров'я № 360 від 19.12.1997 р. // Офіційний вісник України [Текст]. — 1998. — № 3. — С. 121.
6. Положення про лікаря з народної і нетрадиційної медицини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dep_narmed.html.
7. Про порядок видачі атестаційно-експертного висновку, що підтверджує наявність в особи цілительських здібностей [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства

охорони здоров'я України № 822 від 23.09.2013 р. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1943-13>.

8. Про затвердження Положення про організацію роботи цілителя, який здійснює медичну діяльність в галузі народної та нетрадиційної медицини : Наказ Міністерства охорони здоров'я № 36 від 11.02.1998 р. // Офіційний вісник України [Текст]. — 1999. — №3—С. 112.

9. Пунда О. О. Правове регулювання у сфері нетрадиційної медицини / О. О. Пунда // Університетські наукові записи [Текст]. — 2006. — № 1(17). — С. 88—90.

10. Пйонтковський В. Немедичне лікування у польському й українському суспільствах: етичні та правові аспекти / Пйонтковський В., Мажак І. М. // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку [Текст] : матер. І всеукр. наук.-практ. конф. — Львів : [б. в.], 2007. — С. 227—233.

11. Цивільний Кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

12. Сьогодні по країні ходять 5 тисяч ліцензованих цілителів [Електронний ресурс] / ТСН. Україна від 26.12.2011 р. — Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/sogodni-po-krayini-hodyat-5-tisyach-licenzovanih-ciliteliv.html>.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення застосування методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації та лікарських засобів і заняття народною медициною (цілительством) : Закон України № 1033 від 17.05.2007 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 2007. — № 34 — С. 445.

14. Державна програма розвитку народної і нетрадиційної медицини в Україні на 2009 – 2015 роки [Електронний ресурс] : проект Державної програми розвитку народної і нетрадиційної медицини в Україні на 2009 – 2015 роки / Міністерство охорони здоров'я України. — Режим доступу : http://moz.gov.ua/ua/print/dn_20081013_3.html.

15. Про затвердження Положення про організацію роботи цілителя, який здійснює медичну діяльність в галузі народної та нетрадиційної медицини : Наказ Міністерства охорони здоров'я № 36 від 11.02.1998 р. // Офіційний вісник України [Текст]. — 1999. — № 3. — С. 112.

N. Pokhmurska-Hudym

AN ANALYSIS OF THE LEGAL MECHANISM FOR STATE ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF FOLK AND UNCONVENTIONAL MEDICINE IN UKRAINE

The modern normative legal base of Ukraine that regulates the activity of folk and unconventional medicine as a base of the legal mechanism for state administration in this sphere in our country is analyzed. Materials and suggestions to improve public administration and control over the activity of doctors of folk and unconventional medicine as well as of folk healers are presented.

Key words: ethnomedicine, unconventional medicine, state administration in the sphere of folk and unconventional medicine, folk healer, doctor of folk and unconventional medicine, practical worker in the sphere of folk and unconventional medicine, trade in folk and unconventional medicine.